

Анотації

Розрахунково-касове обслуговування банків суб'єктів підприємницької діяльності передбачає постійне удосконалення його правового регулювання. На підставі аналізу діючих законодавчих та нормативно-правових актів запропоновані напрямки удосконалення розрахунково-касового обслуговування в Україні.

Расчетно-кассовое обслуживание банков субъектов предпринимательской деятельности предусматривает постоянное совершенствование его правового регулирования. На основании анализа действующих законодательных и нормативно правовых актов предложены направления усовершенствования расчетно-кассового обслуживания в Украине.

The bank account-cash service of the subjects entrepreneurship activities provides continuous improvement its legal regulation. Based on the analysis of the existing legislative and regulatory acts proposed directions to improve the account-cash service in Ukraine.

УДК 347.453(477)

О. В. МОРОЗ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права, економіки та соціології

Харківського національного університету внутрішніх справ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОГОВОРОМ ОРЕНДИ МАЙНА ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Передача майна державних підприємств в оренду зачіпає економічні інтереси багатьох суб'єктів. Із цим пов'язана множинність і гострота конфліктів, що виникають при укладенні договорів оренди майна державних підприємств і виконання зобов'язань, які ґрунтуються на них. Досить часто орендодавці необґрунтовано ухиляються від укладення договору оренди, втручаються в господарську діяльність орендарів. Також з боку цієї категорії суб'єктів орендних правовідносин виникають спроби односторонньої відмови від договору або його зміни. Нерідко й орендарі не виконують або виконують неналежним чином узяті на себе обов'язки.

Для того, щоб забезпечити стабільність орендних правовідносин, забезпечити належне виконання сторонами своїх обов'язків, а також відновити порушене боржником право кредитора в орендному зобов'язанні, відновити його майнове становище, що постраждало від порушення його права, застосовується механізм відповідальності за договором оренди майна

державних підприємств.

Учені-юристи досліджували різні аспекти проблематики цивільно-правової відповідальності. Фундаментальні дослідження в цій галузі були здійснені О. С. Іоффе [1], Г. К. Матвеевим [2], Б. С. Антимоновим [3; 4], Н. С. Малєїним [5; 6], В. Ф. Масловим [7], Ф. Л. Рабіновичем [8], В. К. Райхером [9]. Але питання відповідальності за договором оренди майна державних підприємств залишається недостатньо розробленим.

Договір оренди майна державних підприємств є одним із підвидів цивільно-правових договорів. Тому на нього в повному обсязі поширюються принципи, підстави та умови застосування відповідальності, передбачені цивільним законодавством для договірних зобов'язань.

За невиконання зобов'язань за договором оренди, в тому числі за зміну або розірвання договору в односторонньому порядку, сторони несуть відповідальність, установлену законодавчими актами України і договором (ст. 29 Закону України «Про оренду державного та комунального

майна»[10]). Законодавство України встановлює такі правові наслідки за порушення зобов'язань, у тому числі й орендних: припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; зміна умов зобов'язання; сплата неустойки; відшкодування збитків та моральної шкоди (ст. 611 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України [11]).

Важливою особливістю майнової відповідальності в цивільному праві є можливість встановлення відповідних заходів не лише в законі, але й угодою сторін.

На жаль, доводиться констатувати відсутність у законодавстві положення про стягнення неустойки (штрафу, пені) за конкретні порушення сторонами орендних правовідносин своїх обов'язків. Як форма відповідальності сторін за договором оренди неустойка може застосовуватися лише в тих випадках, коли її застосування обумовлене в договорі.

На практиці поширені такі порушення, для запобігання яким потрібно встановити заходи майнової відповідальності. Загроза стягнення збитків досить часто виявляється недостатньо ефективним заходом, оскільки у край важко, а в деяких випадках – і просто неможливо визначити конкретний розмір збитку від правопорушення. Мова йде про такі неналежні дії, як ухилення від укладення договору оренди, затримка передачі відповідного майна тощо. Відсутня можливість передбачити санкції за них в договорі між сторонами, оскільки порушення допускаються до укладення або на стадії укладення договору.

Досить часто перешкоди розвитку орендних відносин створюються з боку державних органів. Вони виражаються в ухиленні від укладення договору оренди, порушенні встановлених законом термінів розгляду відповідних пропозицій, що надходять від потенційних орендарів, тощо.

Передбачене законом право заінтересованої особи звертатися з позовом господарського суду про те, щоб зобов'язати орендодавця укласти договір, у більшості

випадків дозволяє заінтересованій особі досягти необхідного результату. Проте воно не дає можливості усунути численні порушення порядку і термінів укладення договорів, що допускаються відповідними орендодавцями.

Як захід, що стимулює орендодавців своєчасно розглядати проекти договорів оренди, які надходять від заявників, доцільно встановити штрафну відповідальність за необґрунтовану затримку укладення або ухилення від укладення договорів у певній сумі за кожен день прострочення. Ця сума підлягає стягненню на користь орендаря, права якого порушені.

Так, зокрема, орендодавець несе відповідальність за невиконання суб'єктивного обов'язку з передачі майна вчасно. У разі невиконання зобов'язання передати майно у користування орендареві останній має право вимагати повернення йому об'єкта оренди [12, с. 280], а також відшкодування збитку, заподіяного затримкою передачі, або відмовитися від договору і вимагати відшкодування збитку, заподіяного йому невиконанням договору оренди.

Однотипним є і порушення орендарем обов'язку щодо внесення орендних платежів своєчасно і в повному обсязі. Як показує практика, невиконання або не належне виконання орендарем цього обов'язку є одним із найбільш поширених порушень орендного зобов'язання. Виконання обов'язку щодо внесення орендної плати в сучасних умовах (інфляції і неплатежів) особливо важливе для орендодавця. У разі невиконання цього обов'язку орендарем орендодавець має право вимагати відшкодування збитків (ст. 611 ЦК України [11]), стягнення з орендаря неустойки, пені, штрафу, якщо вони були встановлені в договорі, вимагати реального виконання зобов'язання. Слід зауважити, що більшість позовів орендодавців до орендарів були пов'язані з порушенням останніми обов'язку щодо внесення орендної плати. З них більшість становили позови про розірвання договору оренди внаслідок невиконання обов'язку орендарем щодо внесення орендної плати своєчасно і в пов-

ному обсязі, і примусовому стягненні з нього орендної плати. Право заявляти вимоги про розірвання договору оренди і вимагати повернення речі орендодавець набуває у тому випадку, якщо орендар не вніс плати за користування річчю протягом трьох місяців поспіль (ст. 782 ЦК України [11]).

Орендар повинен також нести відповідальність за невнесення вчасно орендної плати. Оскільки визначити розмір збитків, завданих орендодавцеві, в таких випадках дуже складно, доцільно встановити в законодавстві норму, що встановлює сплату неустойки (у вигляді пені) за подібні правопорушення.

Необхідно також відзначити, що у тому разі, коли орендодавцем є ФДМ України, його відділення і представництва, орендна плата вноситься до бюджету, а її внесення здійснюється орендарем. Проте це не дає жодних підстав розглядати даний обов'язок орендаря як податкові правовідносини, оскільки підставою його виникнення є цивільно-правовий договір оренди. З огляду на це неприпустимо застосовувати до орендованого підприємства за не своєчасну сплату орендних платежів штрафи, встановлені законодавством за порушення податкової дисципліни. Характер заходу відповідальності повинен відповідати правовій природі забезпеченого нею зобов'язання.

Досить часто орендарі беруть на себе за договором зобов'язання виробництва певної продукції в погоджених обсягах. Виконання угоди з цих питань також доцільно підкріплювати заходами відповідальності.

Поряд із застосуванням неустойки (штрафу, пені) зі сторони, що допустила порушення зобов'язання, можуть бути стягнуті збитки. Як правило, щодо збитків неустойка має заліковий характер, тобто збитки підлягають відшкодуванню лише в частині, не покритою неустойкою. Договором може бути передбачене інше співвідношення неустойки і збитків.

До категорії поширених порушень з боку орендаря належать також втрата або погіршення якості майна в результаті не-

належного використання. Орендар несе відповідальність за шкоду, заподіяну орендованому майну в результаті безгосподарного ставлення до нього. Так, із ст. 779 ЦК України [11] випливає, що наймач зобов'язаний усунути погіршення речі, які сталися з його вини. У разі неможливості відновлення речі наймодавець має право вимагати відшкодування завданих йому збитків. Наймач не відповідає за погіршення речі, якщо це сталося внаслідок нормального її зношення або упущень наймодавця.

Звідси випливає висновок, що вина орендаря в погіршенні майна презюмується і на ньому лежить обов'язок довести її відсутність.

Орендар також несе відповідальність за шкоду, заподіяну орендованому майну діями його працівників, оскільки вина працівників – це вина орендаря.

Розмір збитків, викликаних погіршенням орендованого майна, визначається у розмірі вартості робіт, необхідних для його відновлення.

У тому випадку, якщо ступінь зношення об'єкта оренди перевищує норму зношення, орендар несе відповідальність перед орендодавцем, якщо не доведе, що зношення відбулося з об'єктивних причин.

Основним засобом боротьби з такими порушеннями є стягнення заподіяних збитків.

Орендар несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном. Оскільки суб'єктами орендного зобов'язання є фізичні особи – підприємці, що володіють дієздатністю в повному обсязі, а також юридичні особи, які відповідають за своїми зобов'язаннями майном, що належить їм, на орендоване майно не може накладатися стягнення.

У Законі України «Про оренду державного та комунального майна» [10] окремо обумовлюється відповідальність орендаря у разі його банкрутства. Зокрема, ст. 30 встановлює положення, відповідно до якого у разі банкрутства орендаря він відповідає за свої борги майном, яке належить йому на праві власності, відповідно до законодавства України.

Відповідальність орендаря, визнаного банкрутом, поширюється на його майно, що належить йому на праві власності, і, як уже було відзначено, не зачіпає майна, яким він володів і користувався за договором оренди. Воно не підлягає продажу ліквідною комісією, а повертається орендодавцеві. У тому випадку, якщо майно повернене орендодавцеві в гіршому стані, ніж це обумовлено договором оренди і нормально необхідним використанням, а також якщо є інші підстави покладання відповідальності на орендаря, орендодавець має право поряд з іншими кредиторами пред'явити до орендаря-банкрота свої вимоги.

Орендар-банкрот відповідає за своїми зобов'язаннями всім своїм майном. Як зазначалось вище, в цьому полягає принцип самостійної майнової відповідальності юридичної особи. Якщо орендарем є господарське товариство, у тому числі і створене членами трудового колективу державного підприємства, його структурного підрозділу, відповідальність учасників такого товариства своїм майном залежить від виду товариства. Так, учасники акціо-

нерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю, вкладники командитних товариств відповідають за їх боргами в межах своїх вкладів. Відповідальність учасників повних товариств і повних учасників командитного товариства поширюється на все їх майно, на яке за чинним законодавством може бути звернене стягнення. Інші юридичні особи – орендарі відповідають при їх визнанні банкрутами відповідно до своїх засновницьких документів і чинного законодавства.

Загальні правила відповідальності юридичних осіб поширюються також і на державні підприємства, які є орендодавцями.

Отже, будучи заходами цивільно-правової відповідальності, наведені вище правові засоби мають й інші значення. Вони є також способами захисту прав, а неустойка (штраф, пеня) – і способом забезпечення виконання зобов'язань. Разом вони утворюють один із головних інструментів зміцнення договірної дисципліни, що, у свою чергу, становить важливий резерв піднесення економіки, прискорення перетворень у господарській і соціальній сферах.

Література

1. Иоффе О. С. Ответственность по советскому гражданскому праву / Иоффе О. С. – Л. : ЛГУ, 1955. – 311 с.
2. Матвеев Г. К. Вина в советском гражданском праве / Матвеев Г. К. – К. : Киев. ун-т, 1955. – 308 с.
3. Антимонов Б. С. Основания договорной ответственности социалистической организации / Антимонов Б. С. – М. : Госюриздат, 1962. – 175 с.
4. Антимонов Б. С. Гражданско-правовая ответственность за вред, причиненный источником повышенной опасности / Антимонов Б. С. – М. : Юрид. лит., 1952. – 294 с.
5. Малеин Н. С. Имущественная ответственность в хозяйственных отношениях / Малеин Н. С. – М. : Наука, 1968. – 207 с.
6. Малеин Н. С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность / Малеин Н. С. – М. : Юрид. лит., 1985. – 192 с.
7. Маслов В. Ф. Обязательства из причинения вреда : учеб. пособ. / Маслов В. Ф. – Х., 1961. – 103 с.
8. Рабинович Ф. Л. Вина, как основание договорной ответственности предприятия / Рабинович Ф. Л. – М. : Юрид. лит., 1975. – 168 с.
9. Райхер В. К. Правовые вопросы договорной дисциплины в СССР / Райхер В. К. – Л. : ЛГУ, 1958. – 267 с.
10. Про оренду державного та комунального майна : Закон України в редакції від 14 берез. 1995 р. № 98/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 15. – Ст. 99.
11. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
12. Шемшученко Ю. С. Правова охорона кооперативної власності / Ю. С. Шемшученко // Кооперативне право : підруч. для кооперат., с.-г., економ., юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів / [за ред. В. І. Семчика]. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 1998. – С. 273–294.

Надійшла до редколегії 08.05.2009

Анотації

У статті проаналізовано відповідальність сторін за договором оренди майна державних підприємств. Схарактеризовано правові наслідки, що настають у випадку порушення орендних зобов'язань.

В статье проанализировано ответственность сторон по договору аренды имущества государственных предприятий. Охарактеризованы правовые последствия, которые наступают в случае нарушения арендных обязательств.

The liability of the parties due to the state enterprises' property lease contract is under analysis. Legal consequences of the breach of the lease obligations are characterized in the article.

УДК 347.921

К. М. КАНІШЕВА,

*викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права, економіки та соціології
Харківського національного університету внутрішніх справ*

РОЗВИТОК ПРИМИРЛИВИХ ПРОЦЕДУР У ВРЕГУЛЮВАННІ СПОРІВ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ІЗ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Одним із важливих завдань, які покладені на право, є зниження конфліктності у суспільстві із використанням своїх специфічних методів. На запобігання спірним ситуаціям орієнтований, наприклад, інститут угоди (у матеріальному праві), інститут претензійного (досудового) порядку врегулювання спорів (у процесуальному праві) і, безумовно, діяльність самої судової влади. Однак слід зазначити, що суд замикає ланцюг правових норм і інститутів, які «працюють» із конфліктом, тому що є «найвищою інстанцією». Він владно вирішує конкретно правовий спір. Але така позиція є не зовсім обґрунтованою, тому що не береться до уваги те, що на сьогодні у сфері розв'язання конфліктів у нашій країні існує тільки судова система. І наскільки б не була уніфікована судова модель, вона не може бути універсальною.

Існуючий механізм судових примирливих процедур повинен бути доповнений процедурами позасудовими. На нашу думку, більш широке використання примирливих процедур (як розвиток уже існуючих судових, так і поширення позасудових) сприяло б зниженню рівня конфліктності в суспільстві й підвищенню рівня правової культури населення. Цим шляхом пішли

багато західних країн, причому становленню альтернативного вирішення спорів багато в чому сприяла судова система. Розглядаючи закордонний досвід, слід згадати, що там примирливі процедури зароджувалися у сфері врегулювання міжособистих конфліктів, а не економічних, як в Україні.

Таким чином, уже існує принципова відмінність у розвитку соціально-правового явища посередництва в Україні та на Заході, що підтверджує неможливість прямого копіювання іноземних моделей примирливих процедур.

Потрібно зазначити, що найбільш яскравий приклад спорів між громадянами, які виникають із цивільних правовідносин, – це сімейні й «сусідські» конфлікти, коли психологічних факторів може бути більше, ніж юридичних. Суддя не повинен і не має права виходити за рамки вирішення правового спору. Потребу в комплексному врегулюванні конфлікту може задовольнити керуючий примирливою процедурою, наприклад, посередник. **Мета** даної статі – виявлення деяких проблемних аспектів, пов'язаних із застосуванням медіації в спорах, які виникають із шлюбно-сімейних правовідносин.

Основа для досліджень примирливих